

ИНТЕРЕСИ И РОЛИ НА ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ ЗА УЧАСТИЕ В СЪВРЕМЕННА БАРТЕРНА СИСТЕМА В БЪЛГАРСКА ОБЩИНА

Росица Борисова Тончева¹
e-mail: r@toncheva.com

Резюме

Настоящата студия представя дългогодишно проучване на съвременните бартерни системи, чието развитие преминава през научно-изследователски проект в УНСС. Целта на анализа е да се открие главното в позицията на заинтересованите страни за участие в организацията и дейността на съвременна бартерна система в българска община. Освен изложение на проблема в многостранното проучване (еволуция в терминологията и картина на проектното поведение на всички заинтересовани страни, групирани според техните специфични роли), са внесени и редица уточнения, като са включени допълнителни аргументи, предназначени да фокусират изследването върху неговия предмет. Обект е концептуалната логика на комплексното съществуване на съвременна бартерна система ведно с нейния основен елемент, който я проявява – „частни небанкови пари“. Предмет са интересите и ролите на потенциалните участници в тази система, приоритетно на равнище българска община. Обосновава се възможността частните небанкови пари да се използват като полезен инструмент не само за смекчаване остротата на системните кризи, които традиционният финансов ред създава регулярно, но и като мярка за противодействие при външни шокове от различно естество, включително мерките за ограничаване на COVID-19, които завинаги измениха стопанската и социалната действителност навсякъде по света.

Ключови думи: България, заинтересовани страни, съвременна бартерна система, частни небанкови пари

JEL: G, G4, D, E40, P4, R12

Увод

Хроничните дефицити на паричен ресурс за осигуряване на безпрепятствено стопанското общуване е явление, което е изследвано обстойно в икономическата теория, като са търсени решения чрез филтрите на редица науки, в т.ч. политикономия, антропология, културология, финанси и др. Пряко или косвено всяка икономическа школа интерпретира възможностите за елиминиране на възникналия проблем, но и днес той продължава да

¹ Главен асистент, доктор, катедра „Финанси“, УНСС, ORCID: 0000-0003-1548-6042

оказва въздействие върху преобладаващата част от икономическите агенти. Сред арсенала от възможните средства (подходи, методи и инструменти) сравнително слабо познати и рядко прилагани са алтернативни социални системи, чийто паричен и институционален ред съдейства за разпределение на разполагаемите и новосъздадени ресурси по относително справедлив начин. Самото понятие „справедливост“, е с етична природа и трудно се обосновава с „рационалните“ аргументи на количествените теории. Въпреки това, с него се спекулира непрекъснато, като се използва в редица официални международни документи със световно значение. Зад сцената на безброй академичните дебати и свързани с тях непрекъснати политическите игри, където активно се търсят „справедливите“ решения как ресурсите да се използват от всички, се развива световна бартерната „индустрия“.² Разноородна общност от авторитетни учени, вече повече от 30 години анализира единичните социални експерименти, които тук са обобщени под наименованието „съвременна бартерна система“ (СБС).

Бартерът в света се развива ускорено, което поражда необходимостта от изучаване на неговите нови черти. Схващането, че той е безпарична двустранна размяна отдавна не е достатъчно, за да обясни новите форми на това явление (Грейбър, 2019). Основания за тях са главно: еволюцията на парите, хроничните дефицити на пари в полето на стопанското общуване (размяната) и възможностите, които информационните и комуникационни технологии предлагат. Съвременният бартер е с пропарична природа и се

² Няколко любопитни факта са достатъчни, за да стимулират интереса към бартера, като предмет на по-задълбочени изследвания. В базата на Световната търговска организация (WTO) понятието се среща остатъчно в единични документи от преди 2000 г. Но не защото бартерът не се практикува, а защото лексиката е изменена. Разнообразяването на термините, които Световната търговска организация използва еднозначно показва развитие на бартерната индустрия. В Международната асоциация за бартерен обмен (IRTA), бартерната индустрия търпи развитие, като едната от четирите основни групи бартерни отношения е тази на **комплементарните валути** (complementary currency systems, (local/community based currencies), а останалите три за разновидности на ортодоксалния бартер. Асоциацията на сертифицираните счетоводители в Англия (ACCA), която разработва и налага стандарти в бранша, интерпретира бартера като финансов инструмент. В статистиката на Световната банка (WB) е представен индекс на нетния бартерен обмен на база 2000 г., като индекс на нарастване (Net barter terms of trade index (2000 = 100)). Неговата динамика демонстрира изразена зависимост между увеличените обеми на бартерните сделки, т. нар. „прегриване на икономиката“. Може да се издигне предположение, че бързото увеличаване на бартерните обмени е сигнал за предстояща криза (2008 г.). Същата връзка наблюдаваме и в периода 2016 – 2019 г., когато анализаторите на световните пазари започнаха да се тревожат, че предстои нова криза, но затварянето поради опасност от масово заразяване с COVID-19 прекрати този процес.

изявява в система от многопосочни размени с помощта на употреба на парично средство. Той се разпознава в различни превъплъщения, като: „комплементарни валути“, „социални пари“, „общностни валути“, „системи за взаимен клиринг“, „включващи валути“, „дигитални валути“, „времеви банки“ и много други.

В настоящата студия, като се обвързват логически и хронологично есенциални фрагменти от автори проучвания върху съвременните бартерни системи, се *цели* да бъдат открити главните ползи, които заинтересованите лица и групи биха разпознали като свои интереси, с оглед тяхната мотивация за участие в организацията и дейността на съвременна бартерна система в Българска община. Заинтересованите страни са групирани според техните специфични роли в социалния и стопанския живот. *Обект* на анализа е концептуалната логика на развитие на СБС, с акцент върху нейния основен елемент на проява – „частните небанкови пари“ (ЧНП). *Предмет* са интересите и ролите на потенциалните участници в СБС, изведени на примера на нейното развитие и позиционирани на равнището на българска община. Защитава се *тезата*, че идентичността на интересите на заинтересованите страни, групирани според техните групови и индивидуални роли е с първостепенно значение, когато се мисли за проверка на потенциала на нов социално-икономически модел. Разбирането на представеното изследване предполага предварително да бъдат посочени двата главни елемента от матрицата на използваните понятия: съвременна бартерна система и частни небанкови пари.

- Понятието „съвременна бартерна система“ е теоретична абстракция, изведена на основата на проучените примери от международната практика³. То е обобщено до „свободнодоговаряеми системи за обмяна на блага с използване на пари“, които не са нито банкови, нито защитени от закона (не са „legal tender“), но са в състояние да изпълняват всички ортодоксални функции на символ на стойността. Обмяната в СБС е **многопосочна**. Това означава, че не е непременно задължително: 1) благата да участват в пряка насрещна реципрочна размяна и 2) да се търси непосредствено съвпадение на желанията между страните, участващи в сделката. Когато в системата се използва предметна форма на пари, обменът се извършва съобразно класическите принципи на паричната размяна. Когато паричното средство не циркулира физически

³ Проучени са примерите през последните 10 години, докладвани от международната изследователска общност, която се свързва чрез Research Association on Monetary Innovation and Community and Complementary Currency Systems, (RAMICS). Те са публикувани във водещия информационен източник, електронното издание IJCCR, на което първите броеве са от 1998 г. Използвани са и други съпътстващи информационни бази, в които са публикувани академични изследвания както и конкретни отделни примери.

в системата, то се използва основно за разчитане на взаимните обмени и размяната се превръща в многопосочна. Това означава, че всяка единична обменна сделка се разпада на два самостоятелни, но огледални разчета, при които едната страна в отношението се заема от съответния участник, а другата страна и при двата записа се явява самата система. За единия участник възниква вземане, а за другия задължение, като те се образуват едновременно. В това се изразява и многопосочността, като съществена характеристика на СБС. Създават се „отворени“ разчетни позиции, които се ликвидират от трета страна и при двамата участници (което е възможност, а не е задължение). Допуска се и насрещно погасяване, което не се изисква непременно. Именно по този начин, традиционният бартер от двустранен, се превръща в многостранен, което е характерна черта, развила се в съвременния свят благодарение на ИКТ. Особеност е, че системата като субект става заместител на парите като обект в отношенията между участниците. По този начин анонимността на паричната размяна, като косвено субектно отношение, при което „ценността“ на парите се гарантира единствено от доверието в емитента-суверен, се превръща в пряко субектно отношение между него (суверенът) и участниците. Този въпрос е стратегически и със статут на предмет на отделна дискусия.

- **Частните небанкови пари** са еквиваленти на стойността, създадени във веществена или невестествена (дигитална) форма от частен емитент, който не е банкова институция (емисионна или търговска банка). Те служат на участниците в СБС за разчет, размяна, плащане и отлагане на потреблението (често представяно като натрупване на богатство). ЧНП не са кредитно средство и не могат да се използват като капитал, с което чувствително се различават от „легалното“ платежно средство.

Разнообразието на формите, в които това многокомпонентно явление се проявява определено затруднява анализа, но въпреки това не може да бъде пречка за разкриване на общото, което всички тези формирования притежават. В подобие то си, в единността на своята природа те са системи за обмяна на блага. Общото при СБС е ЧНП като информационен код за тяхното разпознаване, утвърждаване, развитие, отмиране или трансформиране в нови прояви.⁴

⁴ Преди едно спонтанно възникнало социално явление да бъде превърнато в обект на институционално регулиране, то се движи по собствени закони, адекватни на скритата му природа. То в своите начални форми показва разнообразие, безподобие. Едва след като премине през определено развитие, неговите принципи на изменчивост стават достъпни за теоретично осмисляне. Подобен път изминава конструирането на таблицата на Менделеев, таксономията на животинските и растителни видове и др. Това още веднъж показва определящото място и роля на безкрайната природа

В търсене на същественото в изучаваните примери, се достига до формиране на специфично изследователско поле с автентична понятийна система.⁵ В изследването, основните понятия СБС и ЧНП функционират (и са представени) като единно цяло. Приема се, че за да съществува СБС са необходими ЧНП с определени характеристики и обратно, ЧНП се създават, за да обслужват конкретна СБС.⁶

В хода на извършеното авторово проучване⁷ се достига до паралелно или контекстуално интерпретиране и на въпроси от различни научни области на социалното, но те не се развиват обстойно, а само биват посочени. Очакваните резултати са да се постави основа за изработване на възможен теоретичен модел за практическа реализация на самоподдържаща се СБС в България. Първият етап от създаването на работещ и устойчив модел е идентифицирането на заинтересованите лица и групи на общинско и национално равнище, заедно с техните частни и колективни интереси. Чрез анализа се прави опит да се оценят потенциалните интереси и възможните конфликти, които възникват в процеса на взаимодействие на заинтересованите лица по повод на участието им в СБС в страната.

Приема се, че по всяко време, стопанските и културни специфики на средата *задават уникална комбинация от роли* (Бел, 1994). Независимо от това как е достигнато до тази комбинация, т.е. как са се формирали тези роли, в

като творец на необходимите за своето функциониране елементи и връзки между тях, осигуряващи съществуването на планетата и живота върху нея.

⁵ Тук преднамерено излизаме от езика на установените назовавания, за да избегнем натрупаните конотации в най-често използваните понятия. Те са натоварени с редица смисли и повечето от тях са се превърнали в „портфейл“ от значения, „омнитермини“, често дори противоречащи си. Целта е да бъдат пресъздадени правдиви образи на изложените идеи, като те са отделени от ежедневните възприятия, често внедрени не само от ежедневната употреба, но и от регулаторния език (правила, норми, закони и утвърждения на официални и публични фигури). Така се стига до необходимостта от собствена понятийна рамка, която да не оставя пространство за тълкуване, изместващо анализа от неговия фокус, както понякога се случва. То едва ли е защото авторите преднамерено отклоняват вниманието си и това на своите читатели от съществените въпроси, а поради природата на термините в социалните науки, които обслужват твърде много смисли и значения.

⁶ За повече информация по проблемите на СБС може да се използват останалите публикации на автора, посочени в хода на изложението и в списъка на литературните източници.

⁷ Публикацията съдържа резултати от изследвания, финансирани със средства от целева субсидия за НИД на УНСС по Договор № НИД НИ 2-2/2015 г., рег. № 358/2015 (с тема: „Позициониране на съвременна бартерна система в България (от обективна необходимост към обективна възможност)“ и Договор № НИД НИ-19/2019 г., рег. № 518/2019 г. (на тема „Общински модел на самоподдържаща се съвременна бартерна система“).

настоящия момент те в по-голямата си част са нормативно обусловени, и в по-малка степен отразяват естествени нужди или традиция. Възприемайки тези дадености като обективно условие, СБС и ЧНП предлагат само нова институционална форма на паричните отношения чрез формални правила, според които системите функционират и които определят правата и отговорностите на участниците в системата. Затова първото условие за изработване правилата на системата е да се различат ролите, в които влизат съответните индивиди самостоятелно и в групи.

Централни фигури в анализа са понятията за СБС и ЧНП. Но те не възникват от нищото, а се основават на своего рода еволюция в разбирането ни за изследваното явление.

Еволюция в терминологията

С първите проучвания по обекта на изследването, донякъде наивно беше възприета наличната към онзи момент терминология, като дълбочината на анализа достигаше едва до разбирането, че общото при всички наблюдавани примери е техният обхват. Затова те бяха представени чрез образа на „парични системи“, функциониращи чрез „общностни пари“ (Тончева, 2012). Изрично е направено разграничението между „парични общности“ и „общностни пари“, но все пак те са разпознати като специфична форма на „частни пари на локално ниво“, които не влизат в конкуренция с официалните пари, а изпълват вакуумните пространства, които създава глобализацията във финансите. Логично, при по-раншните изследвания фокусът е бил различен – търсене на решение за липсата на пари в обръщение. Анализът за пореден път потвърждава валидността на закона на Сър Дж. Грешам. Когато слабите пари изтласкат силните, става възможно да се преодоляват кризисните състояния, без да се създава потенциал за инфлация. Достатъчно е да се вложи механизъм за ограничаване на тяхната употреба до границите на общността и емисията да следва динамиката и потенциалите на общностното развитие.

Анализът неизбежно поражда въпроса „Има ли пари при бартера?“ (Тончева, 2013), отговорът, на който се търси в „...представата ни за бартера в съответствие с представата ни за парите“, като се издига предположението, че „бартерната размяна не е размяна без пари и при нея паричността е вградена по силата на генетичните особености на самата размяна“. Достигнато е до разбирането, че системната икономическа същност на бартера включва употреба на еквиваленти, знаци на стойността (Хърсев, 1991), които са означени с оксиморона „*бартерни пари*“ (Тончева, 2013). Бартерните пари от една страна са „организиращ фактор на размяната“, която размяна „генетично съдържа паричността в себе си“, а от друга, предпочитан „сигурен и

безплатен комуникационен канал при реализация на несамодостатъчността на икономическите субекти“ по време на криза. Независимо от тази конкретизация, бартерните пари си остават „аналог и специфична форма на общностни пари“, което не е основание да се настоява за особен напредък на анализа.

Създаден е и образът на „съвременната бартерна система“, в отличаване от традиционния бартер, именно поради реалиите, породени от глобализацията (Тончева, 2013). Те са описани като „малки, частни, локални клирингови системи“ (Тончева, 2014а). Недостатъкът на този етап е, че СБС е разглеждана единствено през корпоративната парадигма, като „икономическа група“ (Тончева, 2013), с акцент върху нейните финансови аспекти. Изразява се разбирането, че „човекът проявява своето подобие в поведението си, което предполага образуването на устойчиви връзки, които не се влияят значително от организацията и структурата на финансовата система“. Тази теза не е доразвита и достатъчно обоснована. Възродено, това становище е на фокус отново през 2019 г. чрез търсене на модел, който да позволява самодостатъчност на СБС не само като решение, произтичащо от обичайните търговски отношения, но и чрез прилагане принципите на корпоративното управление и финанси (Тодоров, 2017).

Друг недостатък на изследването към онзи момент е възприетата тъждественост между „бартерни пари“ и „частни пари“, което по-късно е прецизирано чрез понятието „частни небанкови пари“ (Тончева, 2020). Това е обяснимо, като се има предвид, че окончателна дефиниция на парите не съществува, както и че самото явление не е от предметния свят. То е контекстуална проекция на идеята за стойност и е изцяло ментален феномен, така както са много други знаци, като буквите, цифрите на числата и др. „В природния свят няма ценности, стойности, размяна и пари. В природата се срещат комплексните съществувания на енергия и обмяна, растеж и развитие, трансформация и видово разнообразие. За разлика от природния свят, в човешкия наблюдаваме стремеж към унификация, концентрация, контрол. Ето защо когато се срещнем със собствените си творения, срещаме и трудности да ги осмислим...“ (Тончева, 2014а). Застъпва се разбирането, че „парите остават в трансцендентността на идейните конструкции, докато платежното средство (за размяна и плащане) – в ежедневната употреба“, от което логически следва задачата да се търси същността им в техните социални проекции, а количествените да останат с „второстепенно значение“. Именно във връзка с въведените вече понятия се обобщава, че „организацията и контрола на платежното средство става инструмент на социална политика“ (Тончева, 2014а), което задава и нова изследователска задача.

На СБС се приписва стабилизираща функция в разпределението на блага чрез доходи и богатства. Това става като се изработва функционално обвърз-

ване на трите променливи: полезност, размяна и разпределение по техните континууми от крайно субективното към конкретно измеримото, както следва: за полезността се задава континуума от ценност към цена, за размяната – от персонална към пазарна, за разпределението – между труда и капитала. (Тончева, 2014b). Теоретичното организиране на тези шест елемента в категорията на съвременния бартер се поставя в два аспекта – между отделните икономически субекти и във времето, с което моделът остава отворен и поради което се говори за континууми, а не за фактори. Така, предметът на изследването се свързва директно с темата за растежа и развитието, и което е различното, вместо да се мисли за неговите мащаби, се осветляват 29 теоретични модела на разпределението, като резултат на организация на размяната на полезности. От последното, пряко зависят всички социални форми на неравенство. Предлага се разпределението да се зададе като същинска всеобща функция на парите, досегашните функции на парите да се организират йерархично и да се „разкрие“ ново изследователско пространство, като се държи сметка, че един от резултатите при използване на пари е постигане на висока степен на анонимност на разпределението. Посочва се, че „... винаги, навсякъде, съзнателно или случайно, индивидуално или колективно, размяната съдържа в себе си разпределението, а парите съставлявайки едно цяло с размяната също служат и се ползват за разпределяне.“ (Тончева, 2014b). В края на второто десетилетие на XXI в. доминиращият неолиберален модел на разпределение е само един от възможните, при който „... „свободният“ капитал едностранно определя цена на самия себе си и бидейки включван в стопанския кръгооборот дефинитивно определя цените и пропорциите в разпределението. Ресурсните пазари и пазара на труда са детерминирани от финансовите пазари. На индивидуалния икономически субект (същинското крайно потребление) му остава, или да приеме това разпределение, или да се изолира (частично или напълно) от финансовите пазари. Като следствие на подобно изолиране, се организират локални системи за размяна. Такова поведение проявяват съвременните форми на бартерни (частни) пари, които организират система за размяна извън традиционната (националната).“

По-късно, е приложен аналитичният подход на Имре Лакатош за отграничение на ядрото от периферията в явленията, като чрез него се „търси методологическа помощ“ за достигане на частична яснота относно същността на парите. Те са представени като *„конститутивен обменен комплекс, обслужващ размяната [на продуктите на труда], в конкретна ограничена социална среда“*, „съставен от две неразделни в своето битие същности: *еквивалент и форма*.“ (Тончева, 2016) и окончателно са обосновани като „мисловен символ (идеални), циркулиращи във форма, която се изменя институционално (неидеални).“ Ако те бъдат оставени извън конкретен пари-

чен ред, ще бъде наблюдаван спонтанен процес на самовъзникване и самопрекрятване, което е близко до либералните идеи на субективната школа за „свободен“ пазар и „конкуренция“ (Хайек, 1997, 2004).

Осмислянето на явленията СБС и ЧНП е подкрепено от резултатите, до които се достига чрез експертно проучване от 2015 г. относно готовността за провеждане на експеримент на СБС в България. От него става ясно, че явлението не се познава и готовността според експертите е много слаба, но интересът е налице. Подкрепя за това са оценките на дефицитите в някои ценности в българската културна среда, които са и подходящи условия за изработване на самоподдържащ се модел (Тончева, 2016). Именно от резултатите на този анализ се издигат работните хипотези на научния проект, стартиран през 2019 г., от който се очаква да се разкрият главните елементи на модел на самоподдържаща се СБС, където паричното средство е конкретизирано според своята институционализация, а не функционално, като това се предлага да стане чрез употребата на ЧНП.

Понятието „ЧНП“ ясно дава границите на модела, при който парите остават публично благо в рамките на общността, но те не са подвластни на механизмите на стандартния държавно-банков паричен ред. Фокусът върху организацията на паричните отношения, а не върху тяхната същност, ни отваря и възможността за по-пълноценно осмисляне на въпроса за природата на парите. Организационните въпроси „въвеждат на сцената“ управленските и те заедно задават необходимостта от правни регулации, които неизбежно изискват определяне на ролите и съответните заинтересовани страни.

Заинтересовани страни

Идентифицирането на заинтересованите лица и групи на общинско и национално равнище, както и техните частни и колективни интереси е първата стъпка към създаване на работещ, устойчив, самоподдържащ се модел на СБС. Важно условие за формиране на системата е да се разграничават отделните роли, в които влизат съответните индивиди самостоятелно и в групи. Под групи се има предвид всяко формално или неинституционализирано сформирование на индивидите, при което действа специфичен набор от правила за уреждане на отношенията. Тези правила са както включени в нормативното устройство на средата, така и неписани, следствие на обичайните отношения, наслоени в хода на исторически обусловените икономически и социални специфики на стопанската и културната традиция.

Национални специфики

Българската действителност днес не е резултат само на последните няколко десетилетия, както понякога се правят опити да се обясни тя. Формиралите се условия имат своите корени поне от времето на Освобождението, та дори и от преди него. Поредицата трансформации на собствеността и организацията на контрола върху обществените ресурси за толкова дълъг период систематично определя преобразуването на разпределителните механизми, които днес се изразяват в концентрация на власт върху природните и социалните ресурси и в окрупняване на стопанските агенти. Контролирането на достъпа до каналите на разпределението позволява координирано конструиране и налагане на цялостен културен модел. След 80-те години на XX в., ИКТ допълнително подпомагат успеха на този процес. Вече се регистрират устойчивите нагласи към деградация на морално-етичните характеристики на личността и упадък на социалното в цялост. Успешно са вградени разрушителните модели на обществена безстопанственост и бездуховност. Принципите за свобода и справедливост, за солидарност и споделяне се осмиват като наивна носталгия и „социалистическа“ утопия, която безвъзвратно е загубила смисъла и силата си. Достъпът до информация за актуалния дневен ред в света е силно ограничен. Той е заместен с изобилие от професионално организирани медийни инвазии на посредственост, пошлост и връщане към най-ниското стъпало в пирамидата на Маслоу, с което се стабилизира първичността в ценностната система. Но именно това своеобразно културно торнадо, като позволява да се образуват устойчиви празноти в социалното, оформя и свободното пространство за посяване на нови модели на взаимодействие. В еволюцията на човечеството са познати редица крайни състояния на безнравственост в управлението на обществата, но които не са могли да унищожат и обезличат човека като духовно същество. Крайните състояния са и катализатори за преминаване на по-високо еволюционно стъпало, за условия за окончателно разслоение, което подпомага готовите да преминат към по-развити социални форми, чрез освобождаване от онази част, която ги спъва в процеса им на развитие. Ключов елемент от икономическото развитие е активното участие на населението на дадена държава в процеса на развитие, което на свой ред води до значими промени, приложими към икономическата структура (Добрева, 2019). Все още е налично вярването, че коренните български граждани притежават висока степен на социалност, поддържат и отстояват християнските ценности и опазват колективния дух на взаимодействие и взаимопомощ. В този контекст, критериите за групиране придобиват още по-голяма значимост.

Равнища на групиране

В наличните условия, интересите на потенциалните участници в СБС могат да се представят в няколко йерархични равнища. На първото равнище се разграничават 2 големи групи интереси. Едната група са представляващите колективни интереси чрез публичната власт, включително и интересите на самите властови образувания, като самостоятелни субекти. Втората е на частните икономически агенти, т.е. на всички останали. Във втората група са обособени три подравнища на интереси: стопански, финансови и индивидуални (на физическите лица). Следва да се отчита факта, че при физическите лица се смесват едновременно интересите на повече от една група частни и колективни роли, например, на родител, на държавен служител, на студент, ползвател на здравна услуга, потребител на обществени блага, защитник на правата на шофьорите и кафявите мечки и др. Разнообразието на възможните взаимодействия поставят активният съвременен гражданин в комплексни роли. Всеки би следвало да търси защита на индивидуалните си интереси като човешки личности, и като действащо лице при всяка друга от останалите групи. Така че, без изрично да бъде споменавано всеки път, се държи сметка, че при всеки колективен субект (всяка група), крайният „бенефициент“ на ролята е индивидът. Ето защо е толкова важно да бъдат отграничени груповите интереси не само от индивидуалните, но и от всеобщите.⁸ От своя страна, всяка група е представителна по отношение на отделни елементи от индивидуалните интереси, изразени в колективна форма. С горните уточнения, може да се премине към изложението на самите интереси, които биват разпознати при отделните равнища на взаимодействие и възможности за упражняване на власт.

Публична власт

В публичната власт се включват множество организации, чието функциониране е предмет на самостоятелно научно поле. Тук ограничението е до местните органи на властта с презумпцията, че не би следвало да има разпосочност в глобалните цели, респ. интересите на местната и централната власт, нито между тях и останалите публични (в т.ч. държавни) органи. В теоретичен аспект, стремежите на местната власт се реализират в две направ-

⁸ Всеобщите интереси не се дискутират изрично, въпреки че с частично основание може да се приеме, че интересите на индивидите са и всеобщи. Но като имаме предвид, че обект на изследването са ограничени социални групи, то в контекста на този анализ, интересите на индивидите не са всеобщи. Още един аргумент за това е, че не се взима под внимание всеобщността на природните дадености и последствията за природната среда в резултат на организираната човешка дейност.

ления. Първото е местната власт да осигурява условия за постигане целите на общността, в т.ч. повишаване качеството на живот на гражданите чрез поредица от действия и политики за растеж и развитие. Второто е властта да бъде запазена за по-дълъг период от време, за да са налице предпоставките, от които зависи провеждането на възприетите политики и постигане на заложените цели. Условно, не би трябвало да приемаме наличието на конфликт между отделните центрове на властта. Но тъй като е очевидно, че конфликти съществуват, и ако те не се основават на принципите и целите, следва да бъдат обяснявани с разликата в инструментите и подходите за реализация на целите и задачите. С тези ограничителни уговорки, се стига до обобщението, че главен интерес на местната власт е да постига целите си с помощта на фискалния ресурс, който е в състояние да привлича регулярно. Операционализация на тази цел е повишаване на стопанския оборот и събираемостта на фискалните приходи. По дефиниция, без намесата на екстензивни фактори, това би могло да се постигне само при наличието на неактивиран потенциал, т.е. незаети ресурси (Матеев, 2015). Тук ЧНП участват успешно като задвижват именно свободни трудови и материални ресурси най-малко по два начина: пряко, като бива стимулирано включване на незаети лица в стопанска дейност с цел материално облагодетелстване и косвено – чрез мотивация за формиране на общностно поведение.

Целта на публичната, в частност и на местната власт може да бъде зададена и по друг начин. Нейната роля е незаменима при изграждане на инфраструктура за предоставяне на колективни блага. Особено от позицията на правилото за икономия от мащаба, властта, в изпълнение на т. нар. „обществен договор“ има задължението да отстоява именно тази своя роля. Десетки са благата, които са от жизнена важност за общността и могат да бъдат постигнати най-високи резултати само когато са предлагани колективно. Например, пътната, охранителната, топлофикационната, образователната, здравната и др. услуги не могат да бъдат доставяни от частния предприемач, освен ако не му бъде наложен 100% данък върху печалбата, тъй като той организира и експлоатира основно колективен ресурс, който не е резултат на индивидуалния му принос. Следователно не притежава права за пълно присвояване на продукта, който бива създаван.⁹

⁹ Следва да бъде уточнено, че тези аргументи не могат да имат за обосновка някаква идеологическа основа. Те се мислят единствено в полето на прагматизма за постигане на максимална ефективност на колективно равнище. Или ако все пак зад тях стои някаква идея, то тя е за хармонично и балансирано взаимодействие на човека с природата, в най-голям интерес и на двете. Всеки опит да се въведе рамка на анализа чрез познатите „мантри“ за всякакви „...-изми“, би направило анализа предопределен и извъннаучен.

Общинското ръководство има интерес от въвеждане и поддържане на добре функционираща система на ЧНП. Те могат да бъдат наречени пари с фискална цел или „фискални пари“ и са частен случай на ЧНБ, които се емитират с участието и/или подкрепата на общинската власт. На повърхността може да се търси дори полза от положителното обществено мнение за местните управници, които инициират подобно начинание. Добре известно е, че медийното отразяване на активността, иновативността и загрижеността за конкретните проблеми от страна на местната власт я утвърждава и укрепва. Подобно изследване не е цел на анализа, но този ефект не бива да се подценява, когато се прави опит да се опишат цялостно интересите на хората ангажирани в местната власт, от които в крайна сметка зависи подкрепата на подобна социална иновация. Местната власт може да има допълнителна полза поради увеличаване на събираемостта на фискалните приходи и бързината, с която ресурсите постъпват в касата на общината.

Потенциален съпротивителен фактор може да се срещне при по-силно политически ангажираните общини, които имат и по-ограничена оперативна самостоятелност. Дефицитите от управленски способности са реални на много места. Те са индуцирани най-вече от факта, че новите явления са не само непознати, но и трудно разбираеми. Подобно поведение би било израз на бягство от риска, който новите неща поражда, непоемане на инициатива и в най-лошия вариант, саботиране на идеята.

Основната задача на системата на ЧНП е да се активизират потенциалите на общността за организирана стопанска дейност, да се укрепват създадените социално-икономически отношения в по-здрави връзки и да се провокира изява на не проявени взаимодействия. Освен измеримите икономически показатели, в общността (като група), респ. и към общината (като институция) ще се отразят и всички останали неикономически ефекти, които стопанските процеси задвижват. Без да ги изброяваме изчерпателно, такива са: поддържане и повишаване на квалификацията на заетите в активна трудова възраст; повишаване мотивацията им към самоусъвършенстване; поддържане на трудови навици, които лесно могат да се приложат към различни икономически дейности; повишаване на образователното равнище; създаване на потребност от нова или подобрена инфраструктура на колективно предоставяните блага; задълбочаване на специализацията и следователно освобождаване на възможност за включване на по-високо технологични модули, детайли и цели процеси; по-активен културен живот; облагородяване на пространства; намаляване на престъпленията от общ характер и други социо-културни ползи.

Поддръжниците на децентрализираното местно (само)управление имат достатъчно поле за изява при СБС, чрез която може да се провери готовността на общината за преминаване към по-голяма самостоятелност. Ефек-

тивността от управлението е изцяло в зависимост от активното участие на всички субекти в живота на общината, главният от които е стопанският сектор (групата на предприемачите).

Частни икономически агенти

В групата на частните икономически агенти се включват предприемачите (бизнеса), финансовата сфера и индивидите. Разграничението е отново съобразено с природата на инструмента „ЧНП“.

Предприемачите са „гръбнакът“ на икономиката и тяхната стопанска дейност е в основата и на паричния модел на ЧНП. Стопанската дейност би следвало да се реализира посредством паричното обръщение, а не както е сега, паричната политика да дефинира стопанството. Но ние вече сме разпознали, че живеем в свят на инверсии и понякога търсим обратните връзки. Доказателството е, че се опитваме да създадем план за търсене на обратния път към разумно съвместяване с природата на нашата планета. Няма съмнение както от практическа, така и от теоретична гледна точка, че парите са горивото в икономическата система, което задвижва, ускорява или обратно – блокира, респективно ограничава стопанската активност (предприемчивостта). Особено по време на кризи, когато системната грешка в икономиката, заложената от хиляди години периодично довежда икономиките до „рестарт“ („The great reset“ (Schwab & Malleret, 2020)). Всеизвестно е, че колкото повече пари се използват в една икономика, толкова по-лесна става размяната и по-малки са изкривяванията в разпределението на богатата, доходите и капиталите (Лоу, 2012; Lietaer et al., 2012b). Това правило обаче не трябва да се смесва с хрематистиката, като дейност за правене на пари заради самите пари. А в съвременната действителност до такава степен е обърнат моделът, че е образуван сектор на „стопанството на парите“ (Lietaer & Dunne, 2013). От една страна, достъпът до паричен ресурс, а чрез него и до останалите ресурси е определящ по отношение на стимулите за поведение на предприемачите. А стимулите, бидейки външни и вътрешни, както се обосновава в поведенческата теория са основанията за взимане на решение за определено действие. Тук не коментираме ценностната предпоставеност, като условие и фактор в процеса взимане на решенията. Тя е изведена частично в предходния проект (НИД-НИ2/15). „Свободният“ достъп до пари е фактор за относително по-ниско равнище на неравенство (Уилкинсън & Пикет, 2014) и с основание се твърди, че той прави обществото икономически по-хомогенно и следователно, по-развито.

Улесненията на парите са безусловни. Всеки бизнес работи с паричен ресурс, още повече съвременният, при който степента на доверие (във всички измерения) е силно ограничена. Парите по правило са заместител на дове-

рието и позволяват анонимността в общуването да се запазва за много дълго време. Това остава валидно до момента, в който обособената икономическа система достигне границите на възможната диференциация на труда и се появи необходимост да се излезе извън нея (Григориев, 2016).

Добавянето на паричен ресурс в местната икономика води до увеличаване на оборотите на всички нейни сектори. Безусловно това важи и за ЧНП, когато макар и частично, продуктите на местните производители имат пазар в общината. Но дори и при случаите, които работят основно за външни контрагенти (извън общността), разплащанията със заетите и на задълженията към местната власт могат да се извършват в ЧНП. По този начин, местните дружества ще направят още по-ликвидни запасите си от централните парични средства и ще могат да ги използват за разплащания извън общността. Отделно от това, те ще подкрепят и общността, като подпомогнат развитието и на други икономически субекти, които биха изпълнили незаети пространства с важно местно значение, заради което общността „внася“ продукти отвън. Спецификите са в зависимост от конкретните условия на общината, но по-важното е, че ограничени в своята по-малка общност, парите играят ролята на протекционистично средство за местните икономически субекти и външен стимул за нови начинания.

Повишената активност подпомага и местните икономически субекти, като им позволява да имат по-голям оборот, а също и по-голяма отговорност. Понякога анонимността „изкушава“ предприемачите да предлагат по-ниско качество, изхождайки от предположението, че това няма да има негативни последици за тях. Това до известна степен е стопанско невежество и се преодолява в процеса на добиване на опит в избраната стопанска дейност, като цената на това „обучение“ понякога е близка до „фалит“. С употребата на ЧНП се търси и укрепване на взаимното сътрудничество и обвързване на местно равнище.

Колективната система на ЧНП може да се изработи и на принципа на дяловото участие, така че по-високата степен на употреба на тези допълнителни пари да води и до намеса в разпределение на новообразуваната стойност, която се създава чрез тях. Ако се използват дигитални форми, ще бъде възможно да се правят записи на всички транзакции. Близък до този модел са добре познатите до края на 90-те години на миналото столетие взаимоспомагателни каси, но моделът тук е доразвит, като са добавени и печалбите от сенъоража, които могат да се използват първо, за поддържане на самата система и второ, като допълнителен доход според приноса и активността на участниците. Подобен модел не противостои на обичайните отношения, създадени на капиталов принцип, а само е допълнен с полезните (справедливи) елементи на разпределение, взаимствано от кооперативното дело.

Пример за подобно отношение е гигантската китайска телекомуникационна компания Huawei, където работниците получават статут на партньори в печалбата. Предимствата на капиталовия модел намират проява в организацията на бизнеса и модела на управление, докато кооперативният принцип засяга основно разпределението на доходите и собствеността на капитала. В случая е важна не толкова административно-правната форма, колкото разпределителният (финансовият) инструментариум. Правната форма улеснява функционирането на онези елементи от дизайна на системата, за които е приложена. Но тя няма ограничаваща роля. Съобразно националното законодателство, сдружаването е свободно за договаряне в рамките на няколко нормативни акта, един от които е ЗЗД, който създава сравнително широка рамка на възможните правила, без да се противопостави на Търговския закон и съответно на Закона за кооперациите.

От особен интерес за стопанските субекти е възможността ЧНП емитирани от общината да се използват успешно за създаване на инфраструктурни обекти, които пряко и косвено допринасят за по-лесен достъп до пазарите и подпомагат тяхната работа. Такива са: локална канализационна система, определен пътен участък, местен магазин, местна кухня, местен пазар, учебно или лечебно заведение и др. Тези проекти са лесно идентифицируеми от общността и добавят неперсонифицирани ползи за всички стопански субекти, независимо дали това е пряко или косвено.

Големият проблем на повечето местни бизнеси в края на 2019 г. е преобладаващото ниско качество на труда, слабата мотивация за работа и като цяло, реализацията на функциите на трудовия пазар. Това са реално съществуващи и значими заплахи за малкия и средния бизнес в страната. Както поради голямата степен на неравенство, така и по редица други общи и частни причини, МСП страдат от хронична липса на кадри с необходимата квалификация и мотивация за работа, факт, който допълнително влошава тяхната конкурентоспособност. ЧНП могат да се използват за стимулиране на микропредприемачески инициативи и така да се възстанови до известна степен желанието и навиците на хората да извършват организирана трудова дейност. От своя страна колективният труд укрепва връзките между индивидите, създава стимули за взаимопомощ, лично развитие и предприемачество, повишава тяхната жизнеспособност и здравен статус. В крайна сметка, капиталистическият модел не може да просъществува дълго без да има на разположение подготвена с необходимото равнище на умения работна ръка. Дали трудът превръща маймуната в човек все още е спорно, но видимо обратното е възможно. Безделието е фактор за деволуция и изважда човека от социалната му природа, като го превръща в огрубяващ биологичен индивид. Ограничаването,

наложено поради мерки за безопасност от COVID-19 много скоро ще осигури убедителни аргументи за това твърдение.

При наличие на необходимата минимална степен на разбиране от страна на управляващите местни органи, може да се създаде ред, при който трайно безработните да бъдат ангажирани с организирана дейност, дори и при временно по-ниско квалифицирани дейности, съответно и при условно по-ниско заплащане на труда, но с цел възстановяване и поддържане на трудови навици, които да са форма на подготовка на кадри за частния стопански сектор, а това вече е още един стимул за стопанския сектор да подкрепи инициативата на ЧНП.

Обратно на онова, което се твърди в теорията на игрите, която от ниската си перспектива и в краткосрочен план дори и да има своето приложение, в средносрочен и дългосрочен план бива оспорена от живота. Реалността доказва валидността само на две възможни стратегии, „печеля-печелиш“ (win-win) и „губя-губиш“ (lose-lose). Следователно, ако можем да разпознаем полезни ефекти за някоя от страните, в дългосрочен план, ще се окаже, че такива има и за всички останали участници. Безработните получават доходи, трудови навици и умения, които по-късно се превръщат в полза за техните бъдещи работодатели, а за общността е налице резултатът от конкретно свършена работа и увеличено количество и/или качество на блага. Заплащането на този вид труд (и поради липса на централни пари) лесно може да се извърши в ЧНП (фискални), при което получателите на доходите ще бъдат ограничени да ги използват единствено за потребление вътре в общността. Така косвено ще бъдат подпомогнати и други стопански субекти с местно значение. По този начин общинската власт става суверен по отношение на създадената в общността стойност чрез „вливането“ на пари в местната икономика, които биха могли да бъдат изтеглени обратно чрез бъдещите „дивиденди“. Тези средства ще получи общината като резултат от повишената данъчна основа и от намаляване на множество неприятели разходи (externalities).

Съществуват и някои специални форми на стопанска дейност, извършвана от занаятчийи и лични стопанства, които произвеждат продоволствени продукти, предназначени за отделното домакинство. Те са не просто източник на доходи и форма на заетост, а и средство за поддържане на уменията в конкретната дейност, която най-често е в основата на т. нар. „поминък“ на социалната група. При тези „стопанстващи“ субекти, много често се създават излишъци и въпреки практиката да се разменят безусловно между близки домакинства, често произведените продукти биват унищожавани. Те могат да се предложат за реципрочна размяна посредством системата на ЧНП и да се реализира отложено потребление на тяхната стойност (така же-

ланата функция на парите „средство за натрупване на богатство“). Същото важи за всички останали професии, предлагащи услуги с личен труд, като частни уроци, фризьори, социален патронаж, таксиметрови услуги, медицински услуги и др. Списъкът е дълъг.

Специално внимание може да се отдели на възможността да бъдат допълнително изградени стопанства според индивидуалните нужди на общността. Очевидно, проект за обществена кухня може да ангажира както производителите на продуктите, които да се влагат в приготвяне на храната, така и допълнителна заетост по линията на добавената стойност. Явява се и допълнителна полза от освобождаване на време, а като социална придобивка остава самото общуване – нещо, за което след март 2020 г. вече можем да наречем „публично благо“. В миналото подобни места са наричани културни „средища“, а днес се срещат под формата на местни клубове. Интересите на общността за създаване на подобни средища, може да се открият и в разрушените библиотечни фондове, читалища, културни събития и други подобни. В научните изследвания са добре известни позитивните ефекти от общуването за природното и социално здраве на индивидите, а следователно и за стопанския сектор. Достатъчно е само да се посочи, че най-значимите социални заболявания се обясняват с липсата на позитивно общуване и/или високи равнища на стрес. Добра отправна точка за повече информация са данните в „Патология на неравенството“ (Уилкинсън и Пикет, 2014), както и останалите изследвания на високоуважаваните автори. Темите са на фокус и от изследователите на Икономиката на щастието, наченките на което ще се открият още при Аристотел, а по-късно и при авторите на всички по-обхватни макроикономически анализи (Ад. Смит, Дж. Ст. Мил, Дж. М. Кейнс, Канеман, Акерлоф и др.) Полезен анализ по този въпрос у нас прави Т. Седларски (Седларски, 2018).

Посоченото до тук дава основание да се обобщи, че интересите на една група не може да се разглеждат самостоятелно без да се засегнат интересите, на която и да е друга. А интересите на индивидите, като участници във всяка една от възможните роли винаги са на преден план. Стойността, която се създава в продуктите от човешката дейност е същинската еманация на човешката творческа енергия и по силата на естествените закони принадлежи на онези, които са я проявили, дотогава, докато ги напусне волята за това.

Частен икономически интерес преследват и всички участници във финансовата система, където водещата роля е на търговските банки. На повърхността би могло да изглежда, че ЧНП са в конкуренция с банките за дейности като потребителски заеми и кредити за оборотен капитал. Подобно твърдение няма аргументи, защото потенциалните участници в СБС не отговарят на изискванията на търговските банки за кредитоспособност, а

ЧНП създават условие за достигане до потенциал, при който стопанските субекти ще стигнат до разширение и излизане извън общността. Макар и косвено, търговските банки имат интерес да стимулират провеждането на този експеримент, с очакването за подобряване равнището на платежоспособност на техните клиенти и създаване на нови потребности и потребители. Допуска се възможността дори определена търговска банка да подкрепи микро-модел с ЧНП като елемент от връзките си с обществеността или като проява на корпоративна социална отговорност, като може да се превърне и в „инвестиционен“ партньор на общината. В примера с Вьоргл през 1932 – 1933 г., такава роля е изпълнявала „Райфайзенбанк“ (Събев, 2013). Стопанският ефект от силната общност е значителен (Грейбър, 2019).

За индивидите, ползите, които се преследват са завършващата цел на модела на ЧНП. Независимо през посредничеството на коя от останалите роли преминават отделните индивиди, те в крайна сметка се стремят към задоволяване на личните си, а в последствие и на своите колективни потребности. Редица са социалните теории, чийто предмет са индивидуалните мотиви, стимули, поведение, нужди, потребление и др., но достоверна е само онази информация, която идва непосредствено от лицата, заинтересовани да вземат участие в модел на бартерни отношения, основани на ЧНП. Обсъждането на детайли следва да се прави само при наличието на данни от конкретно проучване.

При въвеждане на дигитална форма на ЧНП, индивидите могат ежедневно да персонифицират своите предпочитания, като по този начин участват във формирането и развитието на специфични пазари. Ако до преди 10-тина години това е изглеждало като невъзможна задача, поради преобладаващото едросерийно промишлено производство, днес в дневния ред на всяка компания е как да се постигне възможно най-голяма диференциация на продуктите си, съобразена с индивидуалните предпочитанията на своите клиенти.

Индивидите освен като икономически субекти, взаимодействат и на различни общностни равнища. Те непрекъснато образуват и преоформят контурите на отделните домакинства, клубове и подобни на тях. От различните си позиции, хората не просто купуват и потребяват, но споделят интереси, време, даряват, учат се, играят, отдъхват, полагат грижи за общи пространства и дейности, обменят идеи, знания, опит, споделят културни ценности и способности. Всяка от тези дейности може да бъде включена в общинската система и да я изпълни с творческата енергия на човека. Още по-важно ще бъде възстановяване на правото на хората да се срещат съобразно своите нужди, без да бъдат ограничавани в общуването си от мерки, включващи изолация и/или затваряне. На базово равнище, хората търсят задоволяване на нуждите си от продукти, с които да преживяват – храна, облекло, дом, енергия, покъ-

щина (продоволствени стоки и услуги). Тези нужди в голяма степен могат да бъдат доставяни от местни производители, които от една страна ще получат подкрепата на хората, от близкото им обкръжение, а от друга страна, те са потребители на продуктите на останалите участници в общността. Такъв е подходът при освобождаване от колониалното управление в Индия. Подобни връзки и сега съществуват, но често поради липсата на свободни пари, те не са достатъчно изявиени. Въпросът е поставен и поради прекъсването на глобалните вериги за доставки през 2020 г.

На равнище свободни ресурси, редица професии и производства създават продукти, на които потреблението им не може да се отложи във времето. Типичен пример е услугата на учителя, която не може да бъде отложена и той не може да съхрани свободните си часове, през които няма да работи, за да ги натрупа, и да ги предложи по-късно. Той обаче може да извърши услугата без да получи непосредствено възнаграждението си в официални пари, а в стойност (обещание, споразумение), която може да бъде използвана на по-късен етап вътре в общността. Същото е и при земеделския производител, който ако не реализира своите зеленчуци в рамките на деня, на следващия ден ги изхвърля. Този модел е познат като бартер поради излишък (*excess capacity*) и се практикува в развитите страни от десетилетия. Именно при индивидите ползите при реализация на излишъците се виждат най-осезаемо. В много сектори, производствата намират трудност да реализират цялата продукция и я унищожават, което може отчасти да се поеме от системата за обмяна през ЧНП. Достатъчно е да се осъзнае, че не изобилието от стоки на ниска цена и посредствено качество е признак на богатство.

Предимство за хората е възможността да се финансират при условия без лихва или ако има такава, тя да бъде върната обратно и използвана отново за колективни проекти, които да са полезни за общността, т.е. стойността се връща в социалната група от където е взета. Подобен пример са църковните пари, за които подробно изследване правят Н. Неновски и П. Пенчев (Неновски & Пенчев, 2014).

Колективните начинания като фестивали, панаири, съборове и други културни събития могат да се организират с помощта на системата за ЧНП и резултатите да бъдат едновременно както в акумулиране на допълнителен ресурс, така и в повишаване на общностното свързване и развитие. Тук могат да се възползват всички, мантруващи „социалния капитал“. Добре известно е, че доверието в общността прави хората по-богати и по-удовлетворени. А това като условие подпомага творческите изяви и потенциали на индивидите. Германският пример с общностната валута Кимгауер показва как се поддържа колективното мислене и поведение. Тя се прилага в обособена общност със запазена социокултурна идентичност.

ЧНП могат да бъдат използвани и като инструмент за „отключване“ на способностите на хора в крайно тежко материално положение, изграждане и приложение на уменията им и търсене на по-високи равнища на компетентност. Дори и това да се отрази в относително по-високо възнаграждение в номинално изражение, когато това заплащане или само увеличената част е в ЧНП, бизнесът е защитен поради осигуряване на по-високи равнища и на вътрешно потребление. Още по-остро това обстоятелство се наблюдава при дигитализиращи се производства, когато уменията на заетите да работят с новите технологии е все още на ниско равнище. Дори само този фактор е в полза за бизнеса, където въпросът е не дали, а кога ще премине към цифровизация.

Балансът на интересите между хората, природата и бизнеса е в основата на глобалните цели за устойчиво развитие на ООН, представени в „Трансформиране на нашия свят: Дневен ред 2030 за устойчиво развитие“. За първи път е включено личното благополучие на всеки гражданин на планетата като обща цел на обществото. Вниквайки в 17-те цели, които сами по себе си са достатъчна мярка за упадък на цивилизацията ни, се вижда, че макар и в различна степен ЧНП могат да съдействат за постигането на всяка от тях (фигура 1).

Източник: Българска мрежа на глобалния договор на ООН (2016).

Фигура 1: Глобални цели за устойчив растеж на ООН

Институции с национално значение и местни организации

В съвременната организация на живота ни са се утвърдили като важни още редица обществени субекти, които са изразители на специални интереси в общата среда. Те са с национално значение и са формално институционализирани. Такива са: Централната власт, в лицето на Министър председател, Президент, Парламент, министерства и конкретно МФ; публични и частни социални фондове; синдикати и профсъюзи; социални дружества (когато са създадени според нормативен акт); асоциации, фондации и други НПО; политически партии и национални движения; национални и частни инвестиционни фондове; централна банка и търговски банки; застрахователни дружества и други финансови институции; НСИ; контролни органи; съдебна система, правораздавателни и правозащитни органи; здравни, научни, образователни и културни институции, и др. Едва ли е възможно да се разпознаят детайлно и посочат изчерпателно всичките техни интереси, но в тяхна защита следва да се визират някои обхващащи схващания относно ролята на ЧНП;

1) Заблуждение е да се мисли, че системата на ЧНП ще бъде използвана за укриване на данъци. Точно обратното, поради изискването да бъдат регистрирани обмените, ще се фискализират дори доходи, които до този момент са били невидими за официалната база данни.

2) Без основание е твърдението, че ЧНП могат да създадат заплаха за паричното обръщение, защото те са стойностни еквиваленти със силно ограничен мащаб. Паричната маса може да бъде измерена, скоростта на циркулация може да бъде отчетена и това е полезна основа за усъвършенстване на финансовата система на национално равнище.

3) Немислимо е да се допуска, че печалбите на търговските банки ще намалее поради загуби от лихвени доходи. Системата на ЧНП на последно място има за цел да извършва кредитна дейност, а размерите на вероятните квази-кредитни операции са нищожни сравнени с интересите на вече гигантските търговски банки.

4) Дори интересите на големите хранителни вериги няма да бъдат засегнати, поради тяхното отсъствие в малките населени места.

5) Възможно е частично намаление на миграционните потоци от по-малките към по-големите градове, но това може да се търси като резултат едва на значително по-късен етап, което е една от целите на системите и следва да се разглежда като положителен резултат.

6) Въпреки безспорния авторитет на големите изследователи Бернард Лиетаер (Lietaer, 2004, 2012a) и Томас Греко, (Gresco, 2001), не можем напълно да се съгласим с тяхното становище, че от гледна точка на централните парични власти, ЧНП представляват смущение, нарушение в установения монопол

върху паричната емисия. Подобна вероятност съществува при положение, че системите достигнат по-голям мащаб, което не се е случвало, а там където може да се приеме, че наблюдаваме устойчиво развитие, като например швейцарската WIR, бразилската Banco Palmas, английската Bristol Pound, италианската LETS и някои други, виждаме също че тяхното място е признато като национална значимост в развитието на средата, те са интегрирани в съответните национални системи, от което последните не са намалили своята сила и значение. При настоящата социално-икономическа система е наивно да се мисли, че малка локална парична система може да влияе на големите национални институционализирани икономически групи. Дори, обратното, след кризата в края на 70-те години на XX в., след по-сериозната криза през 2008 г., а още повече сега след екзотичната криза на COVID-19, дискусиите за стабилизиране на съществуващата финансова и парична система търси още по-настойчиво решения подобни на ЧНП като допълнително средство за решаване на породените проблеми на местно равнище.

На територията на всяка община може да бъдат привлечени редица специални организации с местно значение, които да се възползват от наличието на ЧНП. Такива са: специализираните училища (за занаяти, народни изкуства, горско стопанство и др.), музеи, туристически обекти, обекти на културното и природното наследство, дейности по археологически разкопки, за поддържане на религиозни обекти (църкви, манастири). Тези обекти могат да предлагат свои продукти, но и да събират такси. При дейностите по управление на отпадъците също има смесени интереси, които могат да се възползват от ЧНП. В някои общини (планински, крайморски и др.) е силно застъпено събирачеството. Допълнителната ликвидност, осигурена от ЧНП може да помогне за по-бързата и изгодна реализация на продукцията.

Интерес от ЧНП биха имали и представителите на някои специални социални групи, като а) деца и възрастни в неравностойно положение, б) хора, нуждаещи се от социален патронаж, вкл. стари хора, в) малцинства, г) мигранти и др. Най-важният елемент от интересите на тези групи е избора по континуума „интеграция – сегрегация“. ЧНП не са решение на всички проблеми, които тези групи имат, но са възможност, чрез която се позволява да се достигне до относителен баланс в общуването. Реципрочността позволява да се търси интеграция и участието в системата е вид включване в социалния живот на общността. В ролята на влагащи своите умения и труд, те придобиват съ-общностност, а в ролята на получаващи, те могат да постигнат смекчаване на психологическия натиск, идващ от различното.

Системата на ЧНП позволява да се формират различни взаимни фондове, които могат да се насочат към дарителство или друг вид безвъзмездна подкрепа на каузи с местно значение, което е противоположно на реципрочната раз-

мяна. Въпреки, че подобно решение изглежда може да доведе до сегрегиране на по-малки обществени групи, особено в началната си фаза на въвеждане, то по естествен път, общностното развитие има способността да разчупва бариерите. Примерът на Кимгауер в Бавария недвусмислено го потвърждава.

На фона на общото окрупняване на ресурси, на глобалната концентрацията на власт и пари, идеята за локални системи вероятно изглежда авантюристично и подобна позиция има своите основания. Особено авангардно изглеждаше тя до внезапното затваряне на света и нарушаването на глобалните вериги на доставки, както и временното оставяне без източници на доход на хиляди самонаети и дребни предприемачи, които трябваше да избират кое зануляване (reset) е по-приемливо за тях, физическата заплахата от вероятната зараза или икономическата им ликвидация. Терминът „reset“ е актуалната „дъвка“ на Световния икономически форум през януари 2021 г., който има значение на „започване от начало“, „зануляване“, „презареждане“ и още в този смисъл. Метафората тук е употребена, за да покаже дълбочината на проблемите, които напълно съответстват на положението на „затваряне“ на всякаква жизнена индивидуална и колективна активност на обществата. Умножението по „нула“ обезличава, обезсмисля и заличава всяко достижение, към което се приложи. Тепърва ще бъдем свидетели на „занулените“ елементи от „нормалния“ ни свят.

COVID-19 зануляване

COVID-19 не е просто криза, която бързо ще отшуми, а колективният образ на всички кризи, в които съвременното индустриално общество се гърчи от дълго време, може би почти век. „Затварянето“ е само началото на продължително взаимодействие между новите и старите форми в социалното, технологичното и природното. Част от познатите модели ще бъдат припознати като неподходящи, други ще се видоизменят, а свободните пространства ще бъдат заети от нови или по-малко познати и все още неразпространени. Засегнати са интересите на всички социални групи и естествено някои от тях са поставени пред най-голямото си предизвикателство, а именно – да докажат смисъл за своето съществуване от тук нататък. Една част от дейностите и актьорите ще загубят предимства, други ще останат в историята за дълго, и само трети ще се развият.

Принудителната изолация е спусък за редица очаквани и непредвидени събития, които ще бъдат описвани дълго време след като трансформацията приключи, но от съществена важност е бързата и масова дигитализация,

която систематично се подготвя от средата на 50-те години на миналия век.¹⁰ Неизбежно темпото в производството се забави (Mihaylova-Borisova, 2020), което беше обоснована цел на защитниците на дерастежа. Настоява се за явен процес на деглобализация, който обаче се проявява при по-малките и слаби „пазарни играчи“, докато при големите мултинационални конгломерати вероятно ще настъпи още по-голяма концентрация на ресурси.

Както всяко друго земно творение, и това, което наблюдаваме сега е изобилно на ползи и загуби, на желани и нежелани последствия, на предимства и недостатъци. Положения, подобни на настоящето е извор на безпрецедентни възможности за ревизия на ценности, подходи и цели; за търсене на нови баланси; за осветляване на интересите и ролите в обществото и икономиката. Научната парадигма **вече** е друга. Виртуалното **вече** е осезаемо, а дигиталното само оформя неговите контури.

Затварянето (т. нар. lockdown) и всички нови взаимодействия, произтичащи от него са едновременно и съществен опит да се прекъснат връзките между природното (във и извън човека), човешкото (във връзка и извън природното) и социалното (персонално, интерперсонално и колективно). Обществото фактически вече е разделено съобразно своите ценности, достъп до информация и способност за ориентиране и адаптация в среда на явна несигурност. И в този комплекс от изострени контрасти, поставени върху фундамента на оцеляването, се откроява проблемът за овладяване на контрола върху ресурсите и на разпределението на богатата (ресурси от всяко естество, в т.ч. знание, информация, доходи и блага от всякакъв вид). Този въпрос винаги е бил стратегически, но в момента достига върхови състояния чрез своите два аспекта на фактическа изява, каквито са феномените на „представителството“ и „достъпа“. Неограничените ресурси, с които системните участници разполагат им осигурява и неограничена власт за проектиране на социални модели, които да бъдат въведени след „зануляването“. Въпросите за представителството и достъпа са извън обхвата на поставената тук цел, но гравитират около интересите на заинтересованите лица за участие в СБС и тяхната значимост ще се изяви съвсем скоро. Представителството е обективен процес, който произтича естествено от развитието на производителните сили, като намалява зависимостта на човека от природата, но увеличава тази от обществото (Зомбарт, 1932). А парите, като количественият представител на почти всичко останало достойно заема централната позиция в разпределителния механизъм като инструмент за зависимост.

¹⁰ Историята на изкуствения интелект си има свое официално начало, като се приема, че това е известната работна среща в Дартмут през лятото на 1956 г., на която първоначално са били поканени 11 изтъкнати учени от различни области, но в продължение на 8-те седмици са взели участие много повече уважавани изследователи.

Ето защо в етапа, на който се търсят глобални решения за адаптиране на ортодоксалната парична система към актуалните производителни сили, се отваря възможност за проверка на жизнеспособността на нови форми на социални модели, каквито са СБС и ЧНБ.

Заключение

Анализите на съвременните бартерни системи са сравнително нови за българската научна общност и трудно се побират в кройката само на една тематична област, каквато е академичната традиция днес. Местната действителност, от своя страна предлага само спорадични примери, които не са достатъчни, за да се мисли за наличието на конкретна тенденция или закономерност. Идентичността на ролите и интересите на заинтересованите страни е с първостепенно значение, когато се мисли за социален модел по принцип. Очакваните резултати от направеното изложение ще бъдат използвани при конструиране на средства за проучване на терен, с което да се провери степента на значимост на тези интереси в конкретна българска община, а резултатите от проучването – основата на възможен теоретичен модел за практическа реализация на самоподдържаща се СБС в Българска община.

Спонсориране на научното изследване

Публикацията съдържа резултати от изследвания, финансирани със средства от целева субсидия за НИД на УНСС по Договор № НИД НИ 2-2/2015 г., рег. № 358/2015 и Договор № НИД НИ-19/2019 г., рег. № 518/2019 г.

Използвана литература

- Бел, Д. (1994). Културните противоречия на капитализма, Народна култура, София. (Bel, D., 1994, Kulturnite protivorechia na kapitalizma, Narodna kultura, Sofia).
- Българска мрежа на глобалния договор на ООН (2016). Стратегически план 2015+, (Balgarska mrezha na globalnia dogovor na OON, 2016, Strategicheski plan 2015+), available at: www.unglobalcompact.bg
- Грейбър, Д. (2019). Дългът. Първите 5000 години. Бард, София. (Greybar, D., 2019, Dalgat. Parvite 5000 godini. Bard, Sofia).
- Григориев, О. (2016). Епоха на растежа. Лекции по неоикономика, София: Изток-Запад. (Grigoriev, O., 2016, Epoha na rastezha. Lektsii po neokononika, Sofia: Iztok-Zapad).

- Добрева, Ю. (2019). Институции и икономическо развитие, изд. Св. Григорий Богослов, София. (Dobreva, Yu., 2019, Institutsii i ikonomicheskoto razvitie, Izd. Sv. Grigoriy Bogoslov, Sofia).
- Зомбарт, В. (1932). Бъдещето на капитализма, Хр. Г. Данов, София. (Zombart, V., 1932, Badeshteto na kapitalizma, Hr. G. Danov, Sofia).
- Лоу, Дж. (2012). За парите и търговията, ИК Рата, София. (Lou, Dzh, 2012, Za parite i targoviyata, IK Rata, Sofia).
- Матеев, Е. (2015). Структура и управление на икономическата система, Издателски Комплекс – УНСС, София. (Mateev, E., 2015, Struktura i upravlenie na ikonomicheskata sistema, Izdatelski Kompleks – UNSS, Sofia).
- Неновски, Н., Пенчев, П. (2014). Пари без държава. Пари и парични знаци на православните християни в Османската империя (XVII-XIX век), Социологически проблеми (1-2), с. 349-372. (Nenovski, N., Penchev, P., 2014, Pari bez darzhava. Pari i parichni znatsi na pravoslavnite hristiyani v Osmanskata imperia (XVII-XIX vek), Sotsiologicheski problemi (1-2), s. 349-372).
- Седларски, Т. (2018). Икономика на щастието: обществената природа на човешкото щастие, Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски“, 15, с. 173-205. (Sedlarski, T., 2018, Ikonomika na shtastieto: obshtestvenata priroda na choveshkoto shtastie, Godishnik na SU „Sv. Kl. Ohridski“, 15, s. 173-205).
- Събев, Д. (2013). Свободните пари: дремещият пожар. (Sabev, D., 2013, Svobodnite pari: dremeshtiyat pozhar), available at: <https://mittag.wordpress.com/2013/05/27/woergl/>
- Тодоров, К. (2017). Теория на стратегическото управление, издателство на ВУЗФ, София. (Todorov, K., 2017, Teoriya na strategicheskoto upravlenie, Izdatelstvo na VUZF, Sofia).
- Тончева, Р. (2012). Общностните валути като инструмент за противодействие срещу нежеланите аспекти от икономическата криза, сборник доклади и дискусии от III-та международна научна конференция „Финансовата система на България в контекста на турбуленциите в Европа“, ОУБ на УНСС, гр. Равда, 27-30 септември, с. 172-178. (Toncheva, R., 2012, Obshtnostnite valuti kato instrument za protivodeystvie sreshthu nezhelanite aspekti ot ikonomicheskata kriza, sbornik dokladi i diskusii ot III-ta mezhhdunarodna nauchna konferentsiya „Finansovata sistema na Bulgaria v konteksta na turbulentisiite v Evropa“, OUB na UNSS, gr. Ravda, 27-30 septemvri, s. 172-178).
- Тончева, Р. (2013). Barter System Signals Harmony in Causality, сборник доклади и дискусии от 4-та Международна научна конференция „Следкризисният финансов маразм в Европа и България“, ОУБ на УНСС, гр. Равда, 23-26 Май, Издателски комплекс – УНСС, София, с. 34-37. (Toncheva, R., 2013, Barter System Signals Harmony in Causality, Sbornik dokladi

- i diskusii ot 4-ta Mezhdunarodna nauchna konferentsiya „Sledkrizisniyat finansov marazam v Evropa i Bulgaria“, OUB na UNSS, gr. Ravda., 23-26 May, Izdatelski kompleks – UNSS, Sofia, s. 34-37).
- Тончева, Р. (2014a). Бартерни пари – актуално предизвикателство пред теорията, бизнеса и държавното управление, Сборник доклади и дискусии от 6-та национална научна конференция с международно участие за докторанти „Икономически и социални предизвикателства пред държавното управление и бизнеса“, УНСС, 24 април, т. 6/2014, с. 153-166. (Toncheva, R., 2014a, Barterni pari – aktualno predizvikatelstvo pred teoriyata, biznesa i darzhavното управление, Sbornik dokladi i diskusii ot 6-ta natsionalna nauchna konferentsiya s mezhhdunarodno uchastie za doktoranti „Ikonomicheski i sotsialni predizvikatelstva pred darzhavното управление i biznesa“, UNSS, 24 april, t.6/2014, s. 153-166).
- Тончева, Р. (2014b). Бартерната система в триизмерен модел на разпределението, Сборник доклади и дискусии от 5-та Международна научна конференция „Демараж или забавен каданс за икономиката и финансите? /по примера на ЕС и България/“. 21-25 май, ОУБ на УНСС, гр. Равда, с. 64-69. (Toncheva, R., 2014b, Barternata sistema v triizmeren model na razpredelenieto, Sbornik dokladi i diskusii ot 5-ta Mezhdunarodna nauchna konferentsiya „Demarazh ili zabaven kadans za ikonmikata i finansite? /po primera na ES i Bulgaria/“. 21-25 may, OUB na UNSS, gr. Ravda, s. 64-69).
- Тончева, Р. (2016). Позициониране на съвременната бартерна система в България /от обективна необходимост към обективна възможност/, Университетски проект за научно изследване № НИД НИ 2-2/2015 на УНСС. (Toncheva, R., 2016, Pozitsionirane na savremennata barterna sistema v Balgariya /ot obektivna neobhodimost kam obektivna vazmozhnost/, Universitetski projekt za nauchno izsledvane № NID NI 2-2/2015 na UNSS).
- Тончева, Р. (2020). Общински модел на самоподдържаща се съвременна бартерна система, период на изпълнение: първа част в Университетски проект за научно изследване № НИД НИ 19-2019 на УНСС. (Toncheva, R., 2020, Obshtinski model na samopoddarzhashta se savremenna barterna sistema, period na izpalnenie: parva chast v Universitetski projekt za nauchno izsledvane № NID NI 19-2019 na UNSS).
- Хайек, Фр. (1997). Фаталната самонадеяност, Отворено Общество, София. (Hayek, Fr., 1997, Fatalnata samonadeyanost, Otvoreno Obshtestvo, Sofia).
- Хайек, Фр. (2004). Пътят към робството, МаК, София. (Hayek, Fr., 2004, Patyat kam robstvoto, MaK, Sofia).
- Хърсев, Е. (1991). Еволюция на парите. АРГЕС и Наука и изкуство, София. (Harsev, E., 1991, Evolyutsiya na parite. ARGES i Nauka i izkustvo, Sofia).

- Уилкинсън, Р., Пикет, К. (2014). Патология на неравенството. Изток-Запад, София. (Uilkinsan, R., Piket, K., 2014, Patologiya na neravenstvoto. Iztok-Zapad, Sofia).
- Association of Chartered Certified Accountants, available at: www.accaglobal.com
- Chiemgauer Regiogeld UG, available at: www.chiemgauer.info
- Greco, T. (2001). Money Understanding and Creating Alternatives to Legal Tender, Chelsea Green Publishing Company.
- Journal of the Research Association on Monetary Innovation and Complementary and Community Currencies (RAMICS), available at: www.ijccr.net
- International Reciprocal Trade Association, available at: www.irta.com
- Lietaer, B. (2004). Complementary Currencies in Japan Today: their history, originality and relevance, International Journal of Community Currency Research, 8, p. 1-23.
- Lietaer, B. (2012a). Complementary Currency Innovation: Self-guarantee in peer-to-peer currencies, International Journal of Community Currency Research. Vol 10, pp 1-7.
- Lietaer, B., Arnsperger, Ch., Goerner, S., Brunnhuber, St. (2012b). Money and Sustainability, The Missing Link, Triarchy Press.
- Lietaer, B., & Dunne, J. (2013). Rethinking Money: How New Currencies Turn Scarcity into Prosperity (Vol. 1), Berrett-Koehler Publishers.
- Mihaylova-Borisova, G. (2020). Effects of Coronavirus Pandemic on the Economic Performance of Bulgaria and the EU, Finance, Accounting and Business Analysis Journal, Vol. 2, No. 2.
- Research Association on Monetary Innovation and Community and Complementary Currency Systems, available at: www.ramics.org
- Schwab, K., & Malleret, T. (2020). COVID-19: The Great Reset. Forum publishing.
- World Bank. Net barter terms of trade index (2000 = 100) available at: <https://data.worldbank.org/>
- World Trade Organization, available at: www.wto.org

STAKEHOLDERS' INSTITUTIONAL ROLES IN A CONTEMPORARY BARTER EXCHANGE SYSTEM IN BULGARIAN MUNICIPALITY

Chief Assist. Prof. Rossitsa Borissova Toncheva, PhD

Department of Finance

University of National and World Economy

e-mail: r@toncheva.com

Abstract

This study presents a long-standing research of contemporary barter exchange systems, the logical continuation of which is a scientific project of UNWE. The purpose of the analysis is the main position of stakeholders for taking part in the organization and operation of a contemporary barter exchange systems in the Bulgarian municipality to be highlighted. In addition to outlining the problem in the multilateral study (evolution in terminology and design of all stakeholders' behavior, grouped according to their specific roles), a number of clarifications are made, including additional arguments used as a focus on the subject of the research. The object is the conceptual construction of the contemporary barter exchange systems together with its main element, which manifests it – “private non-bank money”, both as a holistic entity. The subject is the interests and roles of potential participants in this system, primarily at the level of Bulgarian municipality. It has been considered the opinion that private non-bank money could be applied as an useful tool not only for reducing the severity of systemic crises that the traditional financial order regularly creates, but also as a countermeasure to external shocks of various kinds, including measures to limit COVID-19, which forever changed the economic and social reality all over the world.

Key words: Bulgaria, stakeholders, contemporary barter exchange systems, private non-bank money

JEL: G, G4, D, E40, P4, R12